

**TEMIR YO'L TRANSPORTI KORXONALARIDA MEHNAT
XAVFSIZLIGINI BOSHQARISH TIZIMINING SAMARADORLIGINI
OSHIRISH**

**ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ
БЕЗОПАСНОСТЬЮ ТРУДА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ
ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА**

**INCREASING THE EFFICIENCY OF THE OCCUPATIONAL SAFETY
MANAGEMENT SYSTEM IN RAILWAY TRANSPORT ENTERPRISES**

Kamilov Xasan Mirzaxitovich

Orcid raqami: <https://orcid.org/0009-0009-2998-3964>

Toshkent davlat transport universiteti (PhD) dotsent
+99897 775-51-79

Medeshev Baxtiyor Ergeshevich

Orcid raqami: <https://orcid.org/0009-0000-9912-7578>

Toshkent davlat transport universiteti
“Texnosfera xavfsizligi” kafedrası mustaqil
izlanuvchisi, katta o'qituvchi +998909350815

Saidov Doston Nuriddin o'g'li

Orcid raqami: <https://orcid.org/0009-0004-4803-6026>

Toshkent davlat transport universiteti PhD
tayanch doktoranti +99890 167-96-00

Annotatsiya. Maqolada temir yo'l transportida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi samaradorlikni oshirishning dolzarb muammolari va asosiy yo'nalishlari ko'rsatilgan. Ishning maqsadi mehnatni muhofaza qilish xizmatlarini takomillashtirish va ularni tashkilotlarda joriy etishning tegishli yo'nalishlarini o'rganishdan iborat. Mehnatni muhofaza qilishni boshqarishning zamonaviy amaliyoti, ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek tashkilot va korxonalarda mehnatni muhofaza qilishga ta'sir qiluvchi barcha omillar tahlil qilinadi. Maqolada, shuningdek, temir yo'l transporti tizimiga qarashli korxona, tashkilot va muassasalarda mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlikni boshqarish tizimlarini (MMBT) takomillashtirishning dolzarbligi, ishlab chiqarish tamoyillarining xavfsizlik masalalariga ta'siri va mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlikni yaxshilash uchun ushbu tamoyillardan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Temir yo'l tizimiga qarashli lokomotiv deposi chilangari bilan oqibati og'ir bo'lgan baxtsiz hodisa sodir bo'lganda korxonaning iqtisodiy zarari ko'rib chiqilgan, hamda korxonada mehnat xavfsizligini

ta'minlashni nazorat qilishni kuchaytirish maqsadida mehnatni muhofaza qilish mutaxassislari shtat birligiga va soniga e'tibor berilishi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlikni boshqarish tizimi, temir yo'l, mehnat xavfsizligi, stansiya, korxona, tashkilot, lokomotiv depo, texnologik jarayon, tahlil.*

Abstract. *The article outlines the current problems and main directions of improving the efficiency of labor protection in railway transport. The purpose of the work is to study the relevant directions for improving labor protection services and their implementation in organizations. Modern practice of labor protection management, scientific literature, regulatory legal acts, as well as all factors affecting labor protection in organizations and enterprises are analyzed. The article also considers the relevance of improving labor protection and safety management systems (LHSMS) in enterprises, organizations and institutions of the railway transport system, the impact of production principles on safety issues, and the possibilities of using these principles to improve labor protection and safety. The economic damage to the enterprise in the event of a serious accident involving a locksmith at a locomotive depot belonging to the railway system was considered, and it was indicated that attention should be paid to the staffing and number of labor protection specialists in order to strengthen control over occupational safety at the enterprise.*

Keywords: *labor protection and safety management system, railway, occupational safety, station, enterprise, organization, locomotive depot, technological process, analysis.*

Абстрактный. *В статье обозначены актуальные проблемы и основные направления повышения эффективности в области охраны труда на железнодорожном транспорте. Целью работы является изучение актуальных направлений совершенствования услуг по охране труда и их внедрение в организациях. Анализируются современная практика управления охраной труда, научная литература, нормативно-правовые документы, а также все факторы, влияющие на охрану труда в организациях и на предприятиях. В статье также рассматривается актуальность совершенствования систем управления охраной труда (СУОТ) на предприятиях, в организациях и учреждениях железнодорожного транспорта, влияние производственных принципов на вопросы безопасности, а также возможности использования этих принципов для улучшения охраны труда. Рассмотрен экономический ущерб, наносимый предприятию в случае серьезной аварии с участием слесаря локомотивного депо железной дороги, а также указано на необходимость уделить внимание кадровому обеспечению и численности специалистов по охране труда с целью усиления контроля за охраной труда на предприятии.*

Ключевые слова: система управления охраной труда, железная дорога, охрана труда, станция, предприятие, организация, локомотивное депо, технологический процесс, анализ.

Kirish. Temir yo‘l transporti uchun eng muhim vazifalar tashish jarayonini jadallashtirish, uning samaradorligini oshirish, poyezdlar harakati xavfsizligi, ishchi xodimlar uchun xavfsiz va sog‘lom mehnat sharoitlarini so‘zsiz ta‘minlashni amalga oshirishdir.

Temir yo‘l transporti tuzilmasini isloh qilish, xavfsiz mehnat sharoitlarini ta‘minlash, jarohatlar va kasbiy kasalliklar darajasini pasaytirish alohida ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan temir yo‘l transporti korxonalarida mehnat sharoitlarini yaxshilash bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Temir yo‘l transportida mehnat xavfsizligi sohasidagi ishlarning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- temir yo‘l stansiyalari va peregonlarda ishlaydigan ishchilar bilan harakatlanuvchi tarkib to‘qnashuvining oldini olish;
- texnologik jarayonlar va texnik vositalarni takomillashtirish, mehnat xavfsizligi bo‘yicha me‘yoriy-texnik hujjatlarni ishlab chiqish;
- temir yo‘llar elektr ta‘minoti inshootlarini, aloqa tarmog‘ini va elektr harakatlanuvchi tarkibni ishlatish va texnik xizmat ko‘rsatish paytida elektr shikastlanishining oldini olish;
- temir yo‘l transporti ishchilarining mehnat sharoitlarini yaxshilash, sanitar-gigiyena sharoitlari parametrlarini (shovqin, ish joylarida tebranish, havo muhitining chang va har xil zararli gazlardan ifloslanishi, ish joylarining yoritilishi, yoz va qishda harorat, havo namligi) sanitar me‘yorlari darajasiga yetkazish vositalarini yaratish va joriy etish hamda ishlab chiqish, temir yo‘l ishchilarining o‘ziga xos kasblari uchun yangi turdagi ish kiyimlari va shaxsiy himoya vositalariga texnik va gigiyenik talablar, ishlab chiqarish sinovlarini tashkil etish va yangi turdagi ish kiyimlarini joriy etish.

Metodologiya. Temir yo‘l tizimida mehnatni muhofaza qilish samaradorligini oshirishdan maqsad ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini yaxshilash uchun ishchilar va ishchilarni rag‘batlantirishdir: o‘zlari ham, ishdagi hamkasblari ham, tashkilot oldiga qo‘yilgan mehnat xavfsizligi va sog‘lig‘i maqsadlariga erishish uchun harakatlarni kuchaytirishdan iboratdir.

Mehnat xavfsizligi maqsadlariga tashkiliy tuzilmaning barcha darajalarida kasbiy jarohatlar uchun javobgarlikni oshirish va ishchilar va ishchilar uchun mehnat xavfsizligi samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarning ustuvorligini tasdiqlash kiradi.

Ishlab chiqarish xavfsizligini ta‘minlash temir yo‘lga qarashli barcha korxonalar uchun ustuvor vazifadir, shuning uchun maksimal natijalarga erishish uchun ular

doimiy ravishda mehnatni muhofaza qilishni boshqarish tizimi (MMBT) samaradorligini oshirish ustida ishlarni tashkillashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shuningdek, ko'plab korxonalar xodimlarning sog'lig'i va hayotini ta'minlash uchun barcha tashkiliy masalalarini yaxshilashga intilib, barcha sohalarda o'z faoliyati samaradorligini oshiradigan turli xil qo'shimcha vositalarni joriy qilish maqsadga muvofiqdir.

Muammolarni zudlik bilan hal qilish uchun mehnatni muhofaza qilish samaradorligini oshirish dasturi ishlab chiqish zarur va unga korxona rahbariyatining amaliy yordami talab qilinadi. Ishlab chiqarish, sifat nazorati va mehnat xavfsizligi va sog'lig'ining oldini olish sohasida mehnat xavfsizligi samaradorligini oshirish bo'yicha barcha chora-tadbirlar ushbu talabga javob berishi kerak.

Korxonada ishchi xodimlar sog'ligi va hayotini asrash hamda xavfsizligini ta'minlashga erishish uchun mehnatni muhofaza qilishni boshqarish tizimi (MMBT) ishlab chiqilishi zarur. Mehnatni muhofaza qilishni boshqarish tizimining (MMBT) asosiy maqsadi xodimlarning ishlab chiqarish jarayonida mehnat xavfsizligi, sog'lig'i va hayotini ta'minlashga, ishlab chiqarishdagi shikastlanishlar va kasallanishning oldini olishga qaratilgan.

Tadqiqot natijasi. Mehnatni muhofaza qilishni boshqarish tizimining (MMBT) maqsadi - mehnatni muhofaza qilish bo'yicha ishlarni mohirona tashkil yetish va muvofiqlashtirish;

- mehnatni muhofaza qilish bo'yicha ishlarni rejalashtirish;
- mehnat xavfsizligi sharoitlarini doimiy ravishda nazorat qilib borish;
- mehnatni muhofaza qilish ko'rsatkichlarini doimiy ravishda qayd etish, tahlil qilish va baholash;
- mehnatni muhofaza qilish bo'yicha o'rnak ko'rsatgan ishchilarni rag'batlantirish.

Mehnatni muhofaza qilishni boshqarish tizimining (MMBT) asosiy vazifalari:

- tasdiqlangan rejaga muvofiq ishchi xodimlarni mehnat xavfsizligi va mehnat xavfsizligini ta'minlash bo'yicha o'qitish hamda targ'ibot tashviqot ishlarini olib borish;
- xavfsiz ishlab chiqarish uskunalari bilan ta'minlash;
- ishlab chiqarish jarayonlarining xavfsizligini ta'minlash;
- bino va inshootlarning xavfsizligini ta'minlash;
- belgilangan tartibda xodimlar uchun sanitar-gigiyena mehnat sharoitlarini yaratish;
- ishchilarni shaxsiy himoya vositalari bilan ta'minlash (SHHV);
- xodimlar uchun maqbul mehnat va dam olish sharoitlarini ta'minlash;
- xodimlar uchun sanitariya va maishiy xizmatlarni ta'minlash;

- mutaxassisligi bo'yicha xodimlarni kasban tanlash.

Mehnat muhofazasini boshqarishning iqtisodiy mexanizmi zararsiz va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, ishlab chiqarish muhitining madaniy darajasini oshirishda ish beruvchilarni qo'llab-quvvatlashda moddiy vositalar va uslublar, turli xil tamoyillarning umumiy birligini tashkil qiladi. Ishlab chiqarishda munosib mehnat sharoitlarini ta'minlashning iqtisodiy mexanizmi mehnatni muhofaza qilishga qaratilgan chora-tadbirlarning rejalashtirilishi va moliyalashtirilishi, ishchi-xodimlarning ko'rgan zararini qoplash, ishlab chiqarish muhitiga bog'liq holatda kompensatsiya va imtiyozlar va boshqalar e'tiborga olinadi.

Bizga ma'lumki, jarohatlanish va kasalliklar temir yo'l tizimidagi korxona, tashkilot va muassasalar uchun ijtimoiy, ma'naviy va moddiy zarar keltiradi.

Ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan baxtsiz hodisa tufayli korxonaning ko'radigan iqtisodiy zararini aniqlash

Jarohatlanishlar bilan bog'liq holatda ishlab chiqarish korxonasining ko'ruvchi iqtisodiy zarari o'z tarkibiga bir qator sarf-harajatlarni ifodalovchi bandlarni qamrab oladi. Bu sarf-harajatlar – jabrlanuvchiga mehnat qobiliyatini yo'qotganligi varaqasi bo'yicha to'lanadigan to'lovlar, jabrlanuvchining nisbatan yengilroq ishga o'tkazilishi bilan bog'liq sarf-xarajatlar, jabrlanuvchiga nogironlik tayinlanishi bilan bog'liq zararni qoplash va boshqa sarf-xarajatlardan tashkil topadi.

Jarohatlanishlar ta'sirida jabrlanuvchiga yetkazilgan zararni qoplash maqsadida to'lanuvchi moddiy mablag'lar bo'yicha sarf-xarajatlarni yig'indi sifatida hisoblab chiqilsa, u holda ishlab chiqarish korxonasining jarohatlanishlar ta'sirida ko'ruvchi zarari qiymatini yaxlitlangan o'rtacha qiymatlarda aniqlash mumkin.

Biz ushbu maqolamizda temir yo'l tizimiga qarashli lokomotiv depo korxonasida chilangar kasbida ishlaydigan ishchi bilan sodir bo'lgan oqibati og'ir baxtsiz hodisa tufayli korxonaning ko'ruvchi iqtisodiy zarari va jabrlanuvchining mehnatga yaroqsizlik kunlari hamda o'rtacha oylik ish haqi qiymati o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rib chiqamiz.

Baxtsiz hodisalar ta'sirida ishlab chiqarish korxonasining ko'ruvchi iqtisodiy zarari (Z) va jabrlanuvchining mehnatga yaroqsizlik kunlari hamda o'rtacha oylik ish haqi qiymati o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi, bu bog'liqlik quyidagi formula bo'yicha hisoblanadi:

$$Z = (0,6 \times J + 1,28 \times K) \times b + 8 \times N$$

Bu yerda: K – jarohatlanish bilan bog'liq holatda mehnat qobiliyatini yo'qotish vaqtining umumiy davomiyligi (kun);

b – jabrlanuvchiga to'lanuvchi o'rtacha oylik ish haqi (so'm/kun);

$0,6 J$ – jarohatlanish kunida to'lovlarni amalga oshirish bilan bog'liq zarar;

$1,28K$ – kasallik varaqasi bo'yicha to'lovlar, yengil ishga o'tkazish, ambulatoriya sharoitidagi davolanishga, mehnatga yaroqsizlik natijasida ishga chiqmagan kunlar uchun kompensatsiya to'lash bilan bog'liq zararlar;

N – yil davomida yuz beruvchi baxtsiz hodisalarning soni;

$8N$ – moddiy yordamning o'rtacha qiymatini ifodalaydi.

Bu formulaga lokomotiv depo chilangariga, ya'ni jabrlanuvchiga to'lab berilgan zarar mablag'larini qo'yib, korxonaning iqtisodiy zararni aniqlaymiz(ming.so'm).

$$Z = (6300,0 + 26665,0) \times 277,0 + 6300,0 = 32965 \times 6577,0 = 216810,805 \text{ so'm}$$

Bu yerda $0,6J = 6300,0$ ming so'm, $1,28K = 26665,0$ so'm, $8N = 6300,0$ so'm, $b = 277,0$ co'm.

Ishlab chiqarish korxonasining iqtisodiy zararini yaxlitlangan holatda, baxtsiz hodisalar soni bo'yicha quyidagi formula asosida ham hisoblash mumkin:

$$Z_v = 1,5 \times M \times K$$

Bu yerda: $1,5$ – hisoblanmagan zarar koeffitsienti; M – jabrlanuvchiga har bir kun uchun to'langan o'rtacha oylik ish haqini (ming.so'm hisobida) ifodalaydi.

$$Z_u = 1,5 \times 277,0 \times 123 = 51106,0 \text{ so'm}$$

Bundan xulosa qilish mumkinki temir yo'l tizimiga qarashli lokomotiv depo korxonasi bitta ishchisi(chilangar) bilan sodir bo'lgan og'ir turdagi baxtsiz hodisa tufayli korxona 216 mln 810 ming so'm zarar ko'rishni aniqlandi. Bu ko'rsatilgan zararga ushbu ishchi chilangarga 2-guruh nogironligi belgilangan taqdirdagi, ya'ni

50% ish qobiliyatini yo'qotgan bo'lsa, oyma oy to'lanadigan zarar to'lovlari kiritilmagan.

Temir yo'l tizimiga qarashli korxona, tashkilot va muassasalarda mehnat muhofazasi boshqarish tizimini samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan baxtsiz hodisalar, shikastlanishlarni oldini olish maqsadida mehnatni muhofaza qilish bo'yicha nazoratni amalga oshiruvchi mutaxassislar soniga e'tibor berish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Lokomotiv depo korxonasida shtat bo'yicha xodimlar sonini 720 ta deb oladigan bo'lsak, mehnatni muhofaza qilish mutaxassislari shtat bo'yicha 2 ta xodimni tashkil qiladi, ya'ni lokomotiv deposida mehnat xavfsizligi bo'yicha nazoratni ta'minlash yetarli darajada emasligini ko'rsatadi.

Lokomotiv depo korxonasi kasbiy tavakkalchilik klasslari (xavf darajalari) bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga oshirish chora-tadbirlari haqida» 2009-yil 24-iyundagi 177- son qaroriga muvofiq 10 klassga tushadi.

Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 31-dekabrda 1066-son [qarorining](#) "Tashkilotlarda mehnatni muhofaza qilish xizmatini yaratish va faoliyatini tashkil etish tartibi to'g'risida" nizom (5- ilova) 2- ilovasida tashkilot mehnatni muhofaza qilish xizmatining tavsiya etilgan tuzilmasiga asosan kasbiy tavakkalchilik darajalari 10 darajadan 15 darajagacha, xodimlar soni 501 kishi va undan ortiq bo'lsa "mehnatni muhofaza qilish boshqarmasi" tashkil etilishi ko'rsatib o'tilgan.

Ushbu qarorning 5- ilovasining 1- ilovasida esa tashkilotlarda mehnatni muhofaza qilish xizmatlari soni normativlariga asosan lokomotiv depoda **mehnatni muhofaza qilish boshqarmasi** ochilgan bo'lib, belgilangan shtat birligi 6-8 kishi bo'lish kerakligi belgilangan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, lokomotiv depo korxonasida mehnat xavfsizligini ta'minlashni nazorat qilish uchun mehnatni muhofaza qilish boshqarmasi ochilishi, hamda shu boshqarmani shtat birligi 6-8 ta kishini tashkil qilish kerak.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan 2016-yil 22-sentyabrda 410-son "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonunining 5 moddasida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlarining birinchi bandida "xodimning hayoti va sog'ligi ustuvorligini ta'minlash" kerakligi ko'rsatib o'tilgan, ya'ni korxonaning ishlab chiqarish natijalariga ko'ra ishchining sog'ligi va hayotini saqlashni birinchi o'rinda ta'minlash zarurligi asosiy vazifa bo'lib hisoblanadi.

Undan tashqari O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2023-yil 11-sentyabrda PF-158 sonli "O'zbekiston -2030" strategiyasi to'g'risidagi farmonida xalqimizning erkin va farovon, qudratli Yangi O'zbekistonni barpo etish

bo'yicha xohish-irodasini ro'yobga chiqarish, har bir fuqaroga o'z salohiyatini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarni yaratish, sog'lom, bilimli va ma'naviy barkamol avlodni tarbiyalash, global ishlab chiqarishning muhim bo'g'iniga aylangan kuchli iqtisodiyotni shakllantirish, adolat, qonun ustuvorligi, xavfsizlik va barqarorlikni kafolatli ta'minlash, har bir insonga o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish belgilangan(hamma narsa inson qadri uchun).

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekistan Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri), 2023.– 9-bob.
2. Mehnat muhofazasi bo'yicha ishlarni tashkil qilish to'g'risidagi namunaviy nizom, №273, 1996 – 2,3-bob.
2. “Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, 2016. – 4,5 moddalari.
3. Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 31-dekabrda 1066-son qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2022. –20-bob, 1,2-paragraf, 5-ilova.
5. P.N.Solomonov, R.M.Gorbunov, Ish joyida mehnat xavfsizligi, 2015., 1.4-bandi.
6. Vazirlar Mahkamasining 2009-yil 24-iyundagi 177-son [qarori “Ish beruvchining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish” qoidalarini, 9-ilova.](#)
7. Sulaymanov S.S., Batirova M.M., Saidov D.N. — Korxonalarda mehnat muhofazasini tashkil etish va operativ boshqaruv tizimi samaradorligini oshirishga innovatsion yondashuv 2024 йил 1-сон ISSN №2181-2209 JOURNAL OF INNOVATIVE RESEARCH IN TEXTILE AND LIGHT INDUSTRY
8. Sulaymanovich, S. S., Nuriddin ogli, S. D., & Mirxadiyevna, B. M. (2024). INNOVATIVE APPROACH TO IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE SYSTEM OF ORGANIZING AND OPERATIONAL MANAGEMENT OF LABOR PROTECTION AT ENTERPRISES. Journal of Adaptive Learning Technologies, 1(6), 79–84. Retrieved from <https://scientificbulletin.com/index.php/JALT/article/view/282>
9. Sulaymanov Sunnatulla Sulaymanovich, Saidov Doston Nuriddin ogli, & Batirova Mavluda Mirxadiyevna. (2024). INNOVATIVE APPROACH TO IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE SYSTEM OF ORGANIZING AND OPERATIONAL MANAGEMENT OF LABOR PROTECTION AT ENTERPRISES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1400222>